

Māra Ozola

“Protu, protu rakstīt”

1. daļa

Vārdu pareizrakstība

“priekš muļķiem”

*Skolotāja
Māra Ozola*

Autore	Māra Ozola
Redaktore	Silvija Ozola
Māksliniece, maketētāja	Sandra Štikāne
Māras Ozolas foto	Madara Mūrmane

ISBN ISBN 978-9934-9039-1-5

©SIA "MontMasca", 2021

Vairāk informāciju par autori, grāmatām un citiem jautājumiem meklēt mājaslapā: maraozola.lv

*Skolotāja
Māra Ozola*

Saturs

Skaņas un burti jeb fonētika	8
Kas ir kas?	8
Latviešu valodas skaņu iedalījums	11
Skaņu mijas - pārmaiņas saknē	25
Vēsturiskās mijas jeb pārmaiņas vecākajos vārdos	26
Pozicionālās pārmaiņas jeb kad skan citādi nekā raksta	49
Balsīguma maiņa	50
Skaņu saplūdums	67
J un v izruna	71
Vārdu dališana pārņemšanai	86
Vārdu saīsināšana	110
Lielo sākumburtu lietošana	114
Vārdu alfabētiskais saraksts	122

Šī grāmata domāta tev,

- ja tu labi proti rakstīt latviešu valodā, bet dažreiz kaut kas piemirstas vai gribas pārliecināties, vai raksti tiešām pareizi,
- ja bieži kļūdieš un gribi uzlabot savu rakstību, lai nekristu kaunā pats un izrādītu cieņu dzimtajai valodai,
- ja esi cittautietis un gribi uzlabot savas prasmes rakstīt latviski,
- ja esi atgriezies no ārzemēm un lāgā neproti latviski rakstīt,
- ja tik daudz runā un raksti svešvalodās, ka reizēm jūk, kā vārds pareizi rakstāms,
- ja dzīvo tālu un baidies zaudēt prasmi pareizi rakstīt,
- ja tev ir grūti orientēties daudzajās labajās grāmatās, kas palīdz pareizi rakstīt,
- ja tev ir pārāk maz laika, lai ilgi meklētu padomu,
- ja gribi ātrāk un vienkāršāk apgūt mūsu skaistās un bagātās valodas pareizrakstības pamatus,
- ja esi skolotājs un domā, kā skolēnam visu ieskaidrot pēc iespējas vienkāršāk.

Mums ir patiesi laimējies: esam jau kopš dzimšanas mantojuši savu valodu – tik senu, bagātu, daudzveidīgu, mainīgu. Bet cik no tās mēs paši zinām? Un cik no tā, ko zinām, protam izmantot? Kur meklējam palīgu, ja kaut ko neprotam?

Mēs gadiem mācāmies paši savu valodu, un tomēr pieļaujam pārāk daudz kļūdu. Esam iekaluši definīcijas, terminus un citas gudras lietas, bet, kad pašiem jāķeras pie rakstīšanas – ak vai! Bet varbūt mēs vienkārši esam mēģinājuši uzlēkt uzreiz uz otrā pakāpiena, sākt runāt pilnos teikumos, nevis ar bērna šļupstiem. Ja nu esam iebraukuši auzās, nekas cits neatliek – jāatkāpjas un jāsāk no jauna. Ar šļupstiem.

Var nojukt visos smalkajos vārdos – terminos. Un mūsu valoda ir tik plaša un formām bagāta! Ja ar to vien nepietiek, mūs gaida vēl vienas šausmas - pilnīgi vienādi vai rakstos neatšķirami vārdi, to daļas, skaņas, burti teikumā dara dažādus darbus. Kā būtu, ja pamēģinātu uz sarežģītu lietu paskatīties vienkāršāk?

Reiz kāds skolēns grupu darba laikā laipni palūdza: “Lūdzu, skolotāj, neapvainojieties, bet ejiet labāk prom. Es labāk saprotu, kad man skaidro tāds pats idiots kā es.” Citreiz klases labākā skolniece, izvēloties mācību palīglīdzekļus un stāvot pie derīgām grāmatām, tabulām un brošūrām pilna plaukta, žēli palūdza: “Skolotāj, lūdzu, vai jums nav kaut kas priekš muļķiem?” Tad nu pamēģināsim citādi. Un pat ar muļķībām. Šī tomēr NAV mācību grāmata.

Ievads

Kā lietot grāmatu

- Ja vienkārši **gribi noskaidrot kāda vārda pareizrakstību**, vispirms sameklē to alfabētiskajā sarakstā grāmatas beigās. Varbūt tas būs pat vairākās lappusēs. Ja nu vārdiņš palicis ārpus grāmatas (visus pie labākās gribas tur nevarētu ietilpināt), meklējam kaut ko līdzīgu. Jāatceras, ka sarakstā visi vārdi doti pamatformās, jo par daudzveidīgajām gramatiskajām variācijām stāstīs nākamā grāmata.
- **Ja mācies latviešu valodu no gudrām un pareizām grāmatām** (mums tādu – un patiesi labu – ir daudz), **bet kaut ko nesaproti vai nevari iegaumēt**, iesakām izmantot mūsu grāmatu kā palīglīdzekli: salīdzināt attiecīgās nodaļas, lai tās papildinātu viena otru.
- Ja esi tēvs, māte vai kāds cits tuvs cilvēks un gribi radam vai draugam palīdzēt apgūt pareizrakstības pamatus, **vari izmantot šīs grāmatas tekstu, lai palīdzētu izskaidrot** to vai citu gudrību, vari arī padiktēt atsevišķus vārdus (pie reizes pārbaudot, vai pats neesi kļūdījies) un pat glupos teikumus un pantīņus. No pieredzes varam teikt – tas iedarbojas.
- **Ja esi skolotājs**, pats zināsi, kā grāmatu izmantot. Esi saudzīgs, ja neesi ar kolēģi vienisprātis – mēs visi laužamies cauri skolēnu nemācēšanai un negribēšanai, cīnāmies ar nevarēšanu, milzu slodzēm un dažreiz pat tīšu ļaunprātību. Bet mēs taču sēžam vienā laivā, vai ne?
- **Ja gribi iedziļināties**, kādas ir latviešu valodas skaņas, kāpēc vārdi rakstāmi tā un ne citādi, iesakām izpētīt visu grāmatu pēc kārtas. Tur sarežģītās valodas lietas ir **skaidrotas iespējami vienkāršākā formā**, arī attēli palīdzēs visu izprast. Tā kā bieži vien muļķības paliek prātā vieglāk nekā gudrības, esam sagādājuši arī tās – lai vieglāk atcerēties.

Ja vēlies iegūt papildus materiālus, kurus izmantot darbā ar skolēniem, tad dodies uz norādīto adresi vai skenē telefonā QR kodu un ievadi paroli “**ProtuRakstīt**”.

Adrese: <https://maraozola.lv/protu-protu-rakstīt/>

Skaņas un burti jeb fonētika

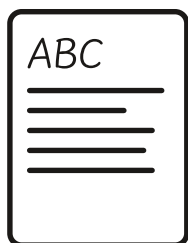
Kas ir kas?

Latviešu valoda ir ļoti skanīga un dziedoša. Reizēm pat viena neprecīzi izrunāta skaņa, nepareizi uzrakstīts vārds var mainīt visa teiktā vai runātā jēgu. Tas viss ir daudz pētīts, uzrakstītas ļoti daudzas labas grāmatas. Mēs aplūkosim visu vienkāršāk. Varbūt iznācis pat pārāk vienkāršoti, lūdzu neapvainoties. Vispirms noskaidrosim, ko nozīmē daži no gudrajās grāmatās rakstītajiem vārdiem - terminiem.

Fonētika - mācība par skaņām. Ar *fon-* ir veidoti vēl citi vārdi (*fonogramma, fonotēka, fonendoskops*, u.c.).

Skaņa - valodas sīkākā daļa, no tās radies viss pārējais, piemēram, *ā, zzz, mmm*. Tās neliiek alfabētā, kaut gan dažas atsevišķi ir grūti vai pat neiespējami izrunāt, piemēram, *p, t*, ko vienmēr izrunā kopā ar patskani.

Burts - uzrakstīta skaņa. Burti latviešu valodā parasti atbilst skaņām, bet ne vienmēr. Latviešu valodā rakstiski netiek norādīts, kur lietojams šaurais, kur platais *e, ē*. Ar vienu un to pašu burtu *o* tiek atzīmēts patskanis un divskanis. Savukārt skaņas *dz, dž* raksta ar diviem burtiem, tāpēc neliiek alfabētā.

*Skaņas skan galviņā,
burti lien papīrā.*

AaĀāBbCc

Alfabēts - noteikts burtu sakārtojums, katrai valodai savs un tradicionāls.

Lūk, mūsējais:

A, Ā, B, C, Č, D, E, Ē, F, G, Ģ, H, I, Ī, J, K, Ķ, L, Ļ, M, N, Ņ, O, P, R, S, Š, T, U, Ū, V, Z, Ž

Izrunājot tas būs šādi:

a, ā, bē, cē, dē, e, ē, ef, gā, gē, hā, i, ī, jē, kā, ķē, el, eļ, em, en, eņ, o, pē, er, es, eš, tē, u, ū, vē, zē, žē.

Alfabēts nav joka pēc,
iemācies to, kaut vai brēc!

Patskaņi - skaņas, kas brīvi skan pašas, tās nekas neaiztur. Tā, piemēram, skaņu **ā** ar atvērtu muti var kaut nodziedāt garu jo garu, nekas netraucē.

Divskaņi - divi blakus rakstīti vai runāti patskaņi, kas daļēji it kā saplūst, piemēram, **ai, ui, ie**. Ne katreiz blakus esoši patskaņi veido divskani, piemēram, **io**.

Līdzskaņi - skaņas, ko veido ar mēli, lūpām, zobiem, piemēram, **z, m, v, t**.

Patskaņi skan,
divskaņi dzied,
līdzskaņi mokās līdz.

izskats

~~isskats~~

plūst

plūz[↓]dams

auda

aud[↓]šana

zil-be

Ortogrāfija

=

pareiza

rakstīšana

Skaņu mijas - skaņu pārmaiņas vārdā, tās var būt:

- **pozicionālās** - kad izruna ir atkarīga no skaņas vietas jeb pozīcijas vārdā, tas ir, raksta citādi nekā dzird, piemēram, *izskats, bērzs, labs*;
- **vēsturiskās** - kad tās kādreiz ir ievērotas, bet mūsdienās vairs nenotiek un jaunākos vārdos vai formās neparādās, taču saglabājušies jau izmainītie vārdi un formas, piemēram, *plūst - plūda, plūzdams, brist- brida, roka - rociņa*;
- **līdzskaņu zudums** - kad vietas (pozīcijas) dēļ līdzskanis ir pazudis, izspiests no vietas, piemēram, *aust - auda, aušana, kalta - kalst*.

Zilbe - vārda daļa, ko izrunā, vienreiz paverot muti. Vārdā var būt viena un vairākas zilbes, piemēram, *govs, var-de, in-te-li-ģen-ce*.

Ortogrāfija - pareizrakstība (no grieķu valodas: *orthos* — “pareizs”, *graphia* — “rakstīšana”).

Vārdu formas - formas, kas radušās, mainot vārda locījumu (vārdi, saistoties ar citiem, maina savu veidu, piemēram, *labs - labi, rakt - roku, ceļš - ceļā*).

Mija, ja skaņa nevis mainās, bet pazūd pavisam

Skaņu mija skaitās arī tad, ja skaņa nevis mainās, bet **pazūd pavisam**. Tas darīts, lai atvieglotu izrunu. Pamēģiniet vien pateikt vārdu, kur pa vidu jāizrunā **s-st, z-st, t-st, d-st** vai **z-š, s-š, d-š, t-š!**

klīda - klīst - klīšana

No **st** un **šanas** mūk?

Lai mūk! Neķer rokā!

Tādos gadījumos grūti izrunājamā skaņa tikusi vienkārši **izmesta ārā**:

-st

→ darbības vārdiem, kas beidzas ar **-st** tagadnē (šodien, pašlaik)

aizmirsa - aizmirst

atbilda - atbilst

brieda - briest

birza - birst

dzisa- dziest

kalta - kalst

karsa - karst

klīda - klīst

kusa - kūst

lūza - lūst

mirka - mirkst

milza - milst

modās - mostas

plīsa - plīst

plūda - plūst

svīda - svīst

vīta - vīst

-šana

→ lietvārdiem ar *-šana*

ausa - aušana

berza - beršana

dzisa - dzišana

kalta - kalšana

klīda - klīšana

kusa - kušana

lauza - laušana

lūza - lūšana

meta - mešana

modās - mošanās

nojauta - nojaušana

plūda - plūšana

posa - pošana

prata - prašana

pūta - pūšana

rada - rašana

svīda - svišana

veda - vešana

zuda - zušana

Ja šo līdzskaņu zudumu neņem vērā, cilvēki bieži ieraksta vārdos kādus liekus burtus, tā ir kļūda.

Pozicionālās pārmaiņas jeb kad skan citādi nekā raksta

Pozicionālās pārmaiņas rodas tāpēc, ka dažas skaņas blakus ir grūti izrunāt, tāpēc tās tiek mainītas vai nav dzirdamas. Ja tādos vārdos raksta tā, kā dzird vai runā, rodas kļūda.

